

Mila ĐORĐEVIĆ, master*

Reiman, Jeffrey, Paul Leighton. 2017. *The Rich Get Richer and the Poor Get Prison – Ideology, Class and Criminal Justice*. 11th edition. New York – London: Routledge, 285.

Dok pojam Pirova pobjeda oslikava pobjedu izvojevanu uz tolike gubitke da se može smatrati porazom, autori ove knjige osmislili su izraz Pirov poraz kako bi opisali poraz krivičnog sistema SAD koji donosi tolike koristi pojedincima da se izjednačava sa pobjedom. U ovoj knjizi je izneta empirijski utemeljena tvrdnja da je američki krivičnog sistema napravedan i da ne tretira sve građane jednako već služi interesima bogatih i moćnih elita tako što svoje represivne snage usmerava ka siromašnima, istovremeno ignorišući ili benevolentno postupajući prema bogatima. U medijima, sudovima i zatvorima građanima se kontinuirano prikazuje jedna ista slika – krivična dela čine siromašni i protiv njih se treba boriti! Na taj način se emituje poruka da stvarna opasnost za većinu Amerikanaca dolazi od ljudi koji se na ekonomskoj lestvici nalaze ispod njih, a ne od onih iznad. Autori pokazuju da takav pogled na sistem krivičnog pravosuđa pokazuje sve defektnosti opšte-prihvaćene ideje da je sistem zaista usmeren na zaštitu života, tela i imovine svojih građana. Ta osnovna tvrdnja je podeljena, razrađena, objašnjena i potkrepljena brojnim dokazima u četiri poglavlja.

U prvom poglavlju „Kontrola kriminala u Americi: ništa ne uspeva kao poraz“ autori empirijski pokazuju kako je borba protiv kriminala u Americi vrlo neuspešna i dokazuju ispravnost svoje prve hipoteze: krivičnog sistema bi mogao da smanji visoku stopu kriminala, ali on to zapravo ne želi. On to ne želi jer je slika o kriminalu koja trenutno postoji slika o siromašnima kao najvećoj pretnji dominantnom društvenom poretku. U poslednjih 25 godina zabeleženi su ogroman porast broja Amerikanaca koji su na odsluže-

* Saradnica u nastavi, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Srbija, miladjevic@gmail.com.

nju zatvorske kazne i znatan pad stope kriminala. Ipak, autori pokazuju da je samo mali deo tog smanjenja rezultat politike krivičnog sistema. Sjedinjene Američke Države sa država sa najvećim brojem zatvorenih ljudi po glavi stanovnika, jedina država sa većim brojem silovanih muškaraca nego žena (zbog ogromnog broja tih krivičnih dela učinjenih u zatvorima), a jedna savezna država kao što je Kalifornija ima veći budžet za zatvore nego za visoko obrazovanje. Trend „masovnog zatvaranja“, koji se naziva i „hiperzatvaranje“, „kuga zatvora“ i „bindžovanje zatvora“ omogućio je u periodu od 1980. do 2000. godine izgradnju većeg broja zatvora nego što je ikada izgrađeno u celoj dotadašnjoj istoriji SAD. Koliko je taj proces poprimio maha, govori i podatak da svaki deseti čovek u Americi može da očekuje da završi jednom u svom životu u zatvoru, a šanse su mnogo veće ako je ta osoba crnac: svaka treća crna osoba u SAD završi u zatvoru! Takva politika jeste doprinela snižavanju stope kriminala, ali je taj doprinos u najboljem slučaju bio skroman, praćen ogromnim finansijskim troškovima, povećanjem rasne nejednakosti, opštim nezadovoljstvom koje je nekoliko puta eskaliralo širim društvenim protestima i doprineo brojnim drugim društvenim problemima.

Osim tih tvrdnji, opravdano se postavlja pitanje zašto masovno zatvaranje nije delotvorno? Lišiti slobode neko lice znači onemogućiti ga da i dalje čini krivična dela u zajednici, te porast broja zatvorenika donekle zaista i smanjuje broj krivičnih dela. Ipak, ta strategija ima određena ograničenja i sporedne efekte. Pre svega, kriminolozi su utvrdili da mali broj učinilaca krivičnih dela učini disproporcionalno mnogo dela, tako da njihova identifikacija i zatvaranje zaista doprinose javnoj sigurnosti. Masovna zatvaranja povećavaju šanse za zatvaranje lica čija dela nisu toliko ozbiljna, tako da takav način sankcionisanja u maloj meri doprinosi javnoj bezbednosti. Drugo, kako pojedinci stare, šanse da će činiti krivična dela opadaju. Zbog toga produžavanje trajanja kazni za krivična dela ne doprinosi povećanju javne bezbednosti, ako su kazne već dovoljno duge da zatvorenike drže u zatvoru dok ne ostare. Treće, autori objašnjavaju da zatvori funkcionišu kao „škole kriminala“ jer zatvorsko okruženje smanjuje ličnu odgovornost, slabi šanse za rehabilitaciju i može biti psihološki destruktivno. Bivši zatvorenici imaju manje šanse da se zaposle zbog svog krivičnog dosijea, a može im se smanjiti i želja da poštuju pravo. Četvrto, zatvori ne samo da imaju tendenciju da proizvode još kriminala već i loše utiču na porodice prestupnika i na čitave zajednice. Na primer, deca zatvorenika beleže lošije rezultate u školama i imaju veće šanse da postanu delinkventi. Peto, preovlađujuća struktura zatvorenika pokazuje da veliki udeo zatvorenika služi kaznu zatvora za krivična dela koja su u vezi sa opojnim supstancama, što je posledica uvođenja novih i pooštrevanja postojećih kazni zatvora za tu vrstu krivičnih dela. Istraživanja pokazuju da se dileri koji su na odsluženju kazne lako zamenjuju i da njihovo zatvaranje ne

doprinosi u velikoj meri smanjenju kriminala. Ipak, njihovo zatvaranje ima nuspojave jer osuđeni dileri, kada jednom napuste zatvor, ostaju sa krivičnim dosijeom sa kojim ne mogu da se zaposle legalno gotovo nigde.

Nakon detaljne analize postojećih mera i njihove (ne)delotvornosti, autori prikazuju izgovore kojima se sistem služi da bi uspeo da opravda svoje neuspehe na polju smanjenja kriminala. Prvi izgovor glasi: preblagi smo! Analizom pravnih propisa, autori pokazuju da kazne zatvora u Americi nisu blage (čak naprotiv!) niti je opus krivičnih dela mali. Drugi izgovor glasi: troškovi modernog života doprinose porastu kriminala. Ovaj izgovor se tiče života u gradovima i sugeriše da je kriminal nuspojava guste naseljenosti. Autori navode suprotan primer Japana koji je veoma gusto naseljen, a ima izrazito nisku stopu kriminala. Ovu tvrdnju ne podržavaju ni istraživanja o kriminalitetu u američkim gradovima. Poslednji izgovor: krivite decu! – znači da su mladi jednostavno skloni kriminalu jer je period odvajanja od roditelja težak i mnogo mladih se u tom procesu ne snađe legalno. U tome ima istine jer su 44% (rešenih, prijavljenih ili procesuiranih) ubistava učinile osobe mlađe od 25 godina. Ipak, porast kriminala u SAD veći je od porasta broja mladih ljudi u ukupnoj populaciji, te se celokupna visoka stopa kriminala ne može objasniti time.

Još jedna problematična stvar u vezi sa politikama koje su sklone otvaranju velikog broja zatvora i zapošljavanju velikog broja policajaca jeste u činjenici da se time rešavaju posledice, a ne uzroci. To autori koriste kao argument da SAD suštinski ne žele da reše pitanje kriminala jer da žele, mnogo više pažnje i podrške bi usmerile rešavanju do sada poznatih izvora kriminala. Autori insistiraju na pojmu „izvori kriminala“ (eng. *sources of crime*), a ne „uzroci kriminala“ (eng. *causes of crime*) jer su putevi ka zločinu manje direktni i složeniji su od jednostavnog odnosa uzrok-posledica. Do sada je dokazano da su siromaštvo, nezaposlenost i nedostatak osnovnih životnih potreština izvori uličnog kriminala. Znamo da oni dovode do otuđenja od društvenih institucija i da smanjuju verovatnoću za život u skladu sa pravnim propisima. U nastavku, autori analiziraju najznačajnije izvore kriminala u SAD.

1. Siromaštvo i društvena nejednakost. Da bi se razumeo fenomen kriminaliteta, moraju se razumeti lični izbori kriminalaca. Istraživanja pokazuju da se mnogo njih okreće kriminalu jer su to videli u komšiluku ili mestu gde su odrastali koje je najčešće bio pretežno siromašno. To ne znači da bogati ne krađu, njih samo ne pokreće potreba već pohlepa. U osnovi oba kršenja zakona nalazi se problem nejednakosti u društvu.
2. Zatvor. O tome je već bilo reči u prethodnim pasusima, što samo pokazuje da su zatvori kontraproduktivni u borbi protiv kriminala.

3. Oružje. Često se može čuti da oružje ne ubija ljude već da ljudi ubijaju ljude. Ali oružje znatno olakšava ubijanje. U Americi ima više oružja nego ljudi, a broj oružja po glavi stanovnika je četiri puta veći nego u Kanadi, Novom Zelandu, Nemačkoj, Francuskoj, Švedskoj... Rezultat takve statistike je da je smrtnost prilikom pljački u SAD oko 20 puta veća nego u drugim razvijenim zemljama. Zanimljivo je da Italija i Australija imaju stopu krađa uporedivu sa onom u SAD, ali je, zbog efikasne kontrole oružja, stopa smrtnosti u tim slučajevima mnogo manja.
4. Zabrana upotreba droga. SAD imaju najveću stopu smrtnosti u svetu izazvane zloupotrebom psihoaktivnih supstanci. Iako su SAD od američkog predsednika Niksona objavile rat narkoticima, oni su i dalje jeftini i sveprisutni. Postoje mnogobrojni dokazi da su pokušaji da se problem trgovine narkoticima reši gori od same zavisnosti. Većina ljudi psihoaktivne supstance povezuje sa kriminalom jer zavisnici često krađu da bi podržali svoje navike. Međutim, to nisu jedini načini na koje opojne droge dovode do nastanka kriminala. Njihova cena na ulicama povezana je sa njihovom nezakonitošću jer svi u lancu distribucije moraju da profitiraju dovoljno da nadoknade rizik bavljenja tim poslom. Veliki deo nasilja u vezi sa trgovinom psihoaktivnim supstancama takođe je povezan sa činjenicom da su one nelegalne a njihova trgovina u rukama bandi i organizovanog kriminala, pa se njihovi sporovi ne rešavaju po pravilima slobodnog tržišta ili pravnim mehanizmima. SAD su se uputile u rat protiv narkotika koji ih je koštao milijarde dolara, pri čemu su zatvoreni milioni ljudi, a sve to je donelo malu promenu u njihovoj zloupotrebi.

Autori daju jedan predlog za rešenje – efikasnije je dekriminalizovati narkotike, oporezivati njihovu proizvodnju i prodaju i dobijeni novac preusmeriti na lečenje bolesti zavisnosti. To su osnovne ideje čiji je cilj smanjenje štete koju narkotici nanose društvu i koje proizilaze iz premise da je upotreba narkotika neizbežna i neiskorenjiva u društvu. Autori smatraju da psiholozi, socijalni radnici i lekari mogu učiniti mnogo više na smanjenju negativnih posledica upotrebe i zloupotrebe droga nego krivičnopravni sistem i u tu svrhu navode primere drugih država u kojima je upotreba narkotika dekriminalizovana, ali to nije dovelo da povećanja broja njenih korisnika. Na samom kraju prvog poglavlja autori navode šta bi zaista moglo da pomogne u smanjenju kriminala na ulicama osim dekriminalizacije opojnih supstanci: sprečavanje nasilja u porodici, razvijanje intelektualog i socijalnog potencijala dece, podrška adolescentima, rad sa ljudima koji su izašli iz zatvora...

U drugom delu knjige „Krivično delo pod bilo kojim drugim imenom...“¹ autori pokazuju da krivičnopравни sistem ima zadatak da dela koja su opasna po društvo prepozna kao takva i da ih onda procesuiru, ali da se u SAD kao opasna dela predstavljaju samo neka, dok se neka druga, podjednako opasna, tolerišu. Krivično pravo je slika (odraz) opasnosti na ulicama, ali da li je tako u američkoj praksi i da li je trenutni odraz realan? Autori ne samo da nude negativan odgovor na to pitanje već tvrde i da sistem selektivno bira koja će dela prepoznati kao opasna i uvrstiti ih u krivični zakonik. Građani Amerike su izgubili mnogo više novca od poreskih prevara, nedozvoljenih smanjivanja plata i slično nego od uličnih džeparoša, iako građani blaže gledaju na zločine iz prve kategorije. Statistika je pokazala da će u roku od 40 minuta jedan Amerikanac biti ubijen, a četvoro poginuti zbog nebezbednosti na radnom mestu. Zašto se jedno toleriše, a drugo ne? Jedno se naziva ubistvom, a drugo nezgodom. Autori zaključuju da je naša svest o kriminalu kreirana – sistem određuje koga ćemo nazvati kriminalcem i šta ćemo nazvati zločinom, stavlja akcenat na štetna dela siromašnih, dok štetna dela bogatih ostaju nekažnjena radi zaštite bogatih, a na štetu siromašnih.

Ukoliko se vratimo na metaforu krivičnog prava kao ogledala, autori to nazivaju lažnim ogledalom, kao odraz ogledala na karnevalu koji deformiše objekat pred sobom, stvarajući sliku da su u ovom sadašnjem sistemu najveće pretnje po građane siromašni. Autori ne tvrde da ubistva i krađe nisu opasna i štetna krivična dela već da jednaku ili veću opasnost po naše zdravlje i telo mogu da imaju neki akti koji se ne definišu kao kriminalni. Zbog toga autori zastupaju tezu da je konstituisanje krivičnopavnog sistema „kreativan posao“ jer sistem sam bira šta je opasno i šta će se nazvati krivičnim delom. U tom odlučivanju, realna opasnost događaja nije jedini razlog zbog kojeg neko delo nazivamo krivičnim. Mediji igraju veliku ulogu u stvaranju te deformisane slike – na primer, ubistva su tema polovine svih programa o kriminalu, dok količina izvršenih ubistava zauzima mali procenat u odnosu na ukupnu količinu izvršenih krivičnih dela. Na taj način se, osim tipičnog učinioca krivičnog dela (muškarac, mlad, iz urbane sredine, crnac i siromašan), u javnost plasira ideja o tipičnom krivičnom delu. Još važnije, usredsređivanjem na krivično delo ubistva sklanja se fokus sa ostalih krivičnih dela koja tipično čine dobrostojeći – kao što su poreske utaje, ekološka krivična dela, kriminal belih okovratnika i sl.

Kada građani promišljaju o krivičnim delima, oni obično pretpostavljaju odnos „jedan na jedan“, odnosno interakciju u kojoj jedna osoba želi da povredi drugu. I takvo razmišljanje ide u prilog slici o siromašnima kao tipičnim

¹ Aluzija na dramu „Romeo i Julija“ Viliijama Šekspira u kojoj Romeo izgovara: „Ruža bi divno mirisala i da je drugim imenom zovemo.“

učiniocima krivičnih dela i pomaže u održavanju pogrešne predstave o bogatima kao učiniocima krivičnih dela. Kada pomislimo na vlasnika fabrike koji je uštedeo na sigurnosnim sistemima i time uzrokovao smrt određenog broja svojih radnika, ne padne nam na pamet da je on kriminalac, iako su njegovom odlukom ljudi poginuli. Ali ko je opasniji po društvo? Da li je osoba koja ubije drugog u tuči u baru veća pretnja po društvo od poslovnog rukovodioca koji odbije da se odrekne dela svoje dobiti kako bi svoju firmu učinio sigurnijim mestom za rad? Pošto direktor svojim radnicima direktno ne želi zlo i pošto je samo indirektno odgovoran za njihovu smrt dok teži legitimnim ekonomskim ciljevima, njegova dela se ne doživljavaju kao „zločini“ u laičkom, svakodnevnom smislu. Međutim, po bilo kojim merilima smrtnosti i patnje koju mogu da izazovu, ova druga situacija je daleko teža i predstavlja mnogo veću opasnost po život i telo drugih lica.

U tom pogavlju se analiziraju štetna društvena ponašanja bogatih koja sistem ne procesuiru. Nazivi potpoglavlja lakonski kazuju na koje prakse bogatih autori misle: „posao može biti opasan po tvoje zdravlje“ i „zdravstvena zaštita može biti opasna po tvoje zdravlje“. Statistički podaci pokazuju da je u Americi 2014. godine bilo 7.000 ubistava, a čak 50.000 povreda sa smrtnim ishodom na radu (autori knjige i to nazivaju ubistvima). Svakog dana u Americi pogine na poslu 12 ljudi, a povredi se oko 3,3 miliona. Ta štetna praksa opstaje, s jedne strane, zato što su kazne male za one koji krše propise o bezbednosti na radu i zbog toga što radnici ne prijavljuju povrede nastale na radu, iz straha da će izgubiti posao.

U drugom delu drugog poglavlja „Zdravstvena zaštita može biti opasna po tvoje zdravlje“ navodi se da su tri najveća uzroka smrti u Americi srčani udar, kancer i neadekvatno lečenje. Prema istraživanjima, 16 hiljada Amerikanaca umre od nepotrebnih operacija. Ta brojka je dobijena poređenjem broja lekara koji su plaćani mesečno i onih lekara koji su plaćani po operaciji. Istraživanja pokazuju i da 20% lekova koji se prepisu nisu zaista neophodni za lečenje. Takođe, jednako opasne su i cigarete, loša ishrana, zagađenje, pa i siromaštvo. Istraživanja pokazuju da su različite stope smrtnosti po klasama. Posle prikaza tih podataka, postaje jasnija tvrdnja autora da krivičnopravni sistem Amerike svoje građane ne štiti od najvećih pretnji po njihov život i telo i ne procesuiru opasna dela bogatih.

U trećem delu knjige „...i siromašni odlaze u zatvor“ autori pokazuju da je krivičnopravni sistem klasno orijentisan i da tendenciozno radi na tome da poveća verovatnoću da završe u zatvoru oni sa dna društvene lestvice. To funkcioniše na dva načina. Prvo, kada isto ili slično krivično delo izvrši bogati i siromašan učinilac, veće su šanse da siromašan bude uhapšen i osuđen i da mu bude dosuđena duža kazna nego pripadniku srednje i više klase. Osim klase, postoji i rasna dimenzija diskriminacije, pri čemu se ove dve po

pravilu ukrštaju: crni prestupnici koji ubiju crnce imaju dvostruko veće šanse da dobiju smrtnu kaznu nego kada je belac i počinitelj i žrtva. Statistika je još pogubnija kada crni prestupnik ubije belca: on ima četiri puta veću šansu da dobije smrtnu kaznu nego crnac koji je ubio crnca. Drugo, između krivičnih dela koje karakteristično čine siromašni ljudi (tzv. ulični zločini) i onih tipičnih za bogate (kriminal belih okovratnika i korporativni kriminal), sistem mnogo oštrije tretira prve. Čak i kada krivična dela koja su počinili dobrostojeći odnesu daleko više društvenog budžeta ili uzrokuju mnogo više smrti i povreda. Kako bi potkrepili svoje tvrdnje, autori upoređuju kazne za ulične zločine sa kaznama i tretmanom koji su imali oni odgovorni za smrt i razaranja na radnim mestima: skandali u vezi sa štednjom sa kraja prošlog veka, finansijske prevare u kompaniji „Enron“ i u drugim velikim korporacijama, finansijska kriza 2008. godine i sl.

Poslednje, četvrto poglavlje predstavlja rekapitulaciju prethodnih i podseća na trostruki neuspeh krivičnog sistema SAD: (1) neuspeh da se uspostave politike koje će zaista efikasno smanjiti visoku stopu kriminala, (2) neuspeh da se kao krivična dela uvrste i procesuiraju ona koja češće vrše bogati i (3) da se eliminiše pristrasnost prema siromašnima za ona dela koja se već smatraju krivičnim delima. Upornost trostrukog neuspeha objašnjena je pozivanjem na pojam „istorijske inercije“, to jest na činjenicu da se trenutni oblik politike krivičnog pravosuđa pojavio znatno ranije. Kada se pojavio, odgovarao je stvarnim pretnjama po život, telo i imovinu i, uprkos svojim neuspesima tokom vremena, istrajao je jer njegovi neuspesi uglavnom štete siromašnima a pogoduju bogatima. Tako i trenutna politika krivičnog pravosuđa ne stvara podsticaje za promenu sistema za one koji imaju moć da to urade. Neuspeli sistem krivičnog pravosuđa njima koristi jer emituje poruku da pretnja po američko blagostanje dolazi od onih koji se nalaze najniže na ekonomskoj lestvici, a ne odozgo. Takođe, to stvara sliku da siromaštvo ne nastaje iz društvenih uzroka već iz moralne izopačenosti siromašnih. Takođe, autori tvrde da postoji implicitna ideološka poruka bilo kog krivičnog sistema koji se fokusira na individualnu krivicu da je sam društveni sistem pravedan. Autori taj način gledanja na politiku krivičnog pravosuđa nazivaju teorijom Pirovog poraza: neuspeh krivičnog sistema donosi takve koristi onima koji su na moćnim položajima da za njih on zapravo predstavlja pobjedu. Džefri Rajman (*Jeffrey Reiman*) i Pol Lejton (*Paul Leighton*) nadovezuju se na marksističku misao da su zakoni oružje bogatih za kontrolu radničke klase. Sličnu ideju je imao i Mišel Fuko (*Michel Foucault*) koji je tvrdio da neuspeh krivičnog sistema donosi određene koristi društvu.

Velika prednost ove knjige je način na koji je napisana – vrlo pitko, lako za praćenje i prijemu široj čitalačkoj publici. Takav stil pisanja i odgovara nameri autora da se na jednak način obrati studentima, naučnoj zajednici

i svakom građaninu i pokaže da mnogo toga što se dešava u krivičnopravnom sistemu Sjedinjenih Američkih Država krši njihov osećaj elementarne pravičnosti. Iako vrlo perspektivno definisan, cilj knjige da dokažu da društveni sistem ne funkcioniše na način na koji se predstavlja da funkcioniše i da skiciraju čitavu teorijsku perspektivu iz koje bi se razumelo zašto krivičnopravni sistem ne uspeva da bude onakav kakvim se predstavlja, autori su u velikoj meri uspeli da ispune. Činjenica da je svako naredno izdanje dopunjavano svežim primerima iz prakse i novim istraživanjima s jedne strane pokazuje iskrenu nameru autora da svojim istraživanjem edukuju građane, ali ukazuje i na jedan krajnje pesimističan zaljučak, s druge strane, da se situacija u zemlji od prvog izdanja nije mnogo poboljšala. Konačno, možda najveća pohvala i ono što je doprinelo velikoj popularnosti ovog dela (knjiga je prvi put objavljena 1979. godine, nakon čega je doživela još 11 izdanja) jeste potencijalna primenjivost iznetih tvrdi. Iako se ova knjiga odnosi samo na društveno stanje u SAD, njeni zaključci mogu da budu smernica za slična istraživanja u drugim državama i(li) polazna tačka za promišljanje o krivičnopravnom sistemu u drugim zemljama.

Tom empirijski bogatom delu nedostaje čvršće teorijsko utemeljenje iznetih rezultata. Prosto je šteta što autori Džefri Rajman, koji je profesor emeritus na Američkom fakultetu u Vašingtonu i bavi se filozofijom krivičnog prava, i Pol Lejton, profesor na Katedri za sociologiju, antropologiju i kriminologiju na Istočnom univerzitetu Mičigen, nisu iskoristili ono što im pružaju njihove vokacije. Iako će mnogi reći da empirijski podaci govore dovoljno sami za sebe, a ova knjiga obiluje primerima i iskustveno izvedenim tvrdnjama, neka dodatna objašnjenja dobijenih nalaza povećala bi kvalitet ovog dela i njihovu širu naučnu primenjivost. Takođe, radi što veće razumljivosti teksta, neki delovi se nepotrebno ponavljaju. Ipak, knjiga predstavlja svojevrsan kolaž trenutnog stanja krivičnog prava u Americi sastavljenog od mnogobrojnih manjih istraživanja. Taj kolaž pokazuje tužnu sliku američke stvarnosti umesto „američkog sna“. Sistem je vrlo selektivan na štetu siromašnih, vrlo nepravedan prema njima, a svako nastojanje da se sistem „obračuna sa kriminalom u Americi“ samo pogoršava njihov položaj, dok istovremeno pogoduje bogatima.